

دو فصل‌نامه علمی پژوهش‌نامه فرهنگ و زبان‌های باستانی
سال دوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، صص ۱۲۵-۱۴۶
مقاله علمی-پژوهشی

ایران‌شناسی در فرانسه؛ بررسی مطالعات ایرانی انجمن آسیایی پاریس (۱۸۲۲-۱۹۲۲م)

سمیه حمیدی*

چکیده

پژوهش حاضر به کارنامه مطالعات ایرانی انجمن آسیایی پاریس از سال ۱۸۲۲ تا سال ۱۹۲۲ م می‌پردازد. بدین منظور، ابتدا تاریخچه تأسیس انجمن و فعالیت‌های آن در طول صد سال نخست تأسیس مورد بررسی قرار گرفته و سپس به مطالعات ایرانی انجمن با تکیه بر ارگان رسمی آن، نشریه آسیایی، پرداخته شده است. از آنجا که از ابتدای شروع به کار این نشریه مقالات متعددی مرتبط با ایران منتشر شده‌است، با تحلیل کمی و کیفی و بررسی این مقالات می‌توان جایگاه ایران را از همان ابتدا در مطالعات شرق‌شناسی انجمن مشخص کرد و رویکردهای ادوار مختلف در نسبت با موضوعات مختلف ایران‌شناسی و جایگاه مختلف مکاتب علمی همچون فیلولوژی و زبان‌های باستانی را ملاحظه و تأثیر و تأثرات و ارتباطات علمی

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ایران‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران / somayeh.hamidi@ut.ac.ir
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۳/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۶/۴

و فرهنگی میان ایرانیان و ایران‌شناسان مطرح فرانسوی را مشاهده کرد. در ذیل این مطالعات، آگاهی‌های دیگری همچون انگیزه‌ها، دغدغه‌ها و اهداف حامیان و اولویت‌های پژوهشی و مأموریت‌های تعریف شده انجمن نیز بدست آمده که در نهایت با بررسی تمامی این موارد ملاحظه می‌شود که ایران‌شناسان انجمن بیشتر به مسائل ادبی، تاریخی و فرهنگی ایران توجه نشان داده و ضمن تعهد نسبت به کشور خود همواره عملکردشان رنگ، بو و جهت علمی داشته و ارتباطات‌شان با ایرانیان همواره دوستانه و توأم با احترام بوده‌است. نتیجه حاضر، فارغ از برداشتها و نظرات شرق‌شناسان اروپایی به ویژه فرانسویان بوده و صرفاً مرتبط با انجمن آسیایی و ایران‌شناسان انجمن است.

واژه‌های کلیدی: شرق‌شناسی؛ ایران‌شناسی؛ انجمن آسیایی پاریس؛ نشریه آسیایی؛ فیلولوژی؛ زبان‌های باستانی

مقدمه و بیان مسئله

قرن نوزدهم در اروپا، مصادف با شروع نگاه علمی به زبان‌ها، ادبیات، مذاهب و فلسفه مربوط به کشورهای مختلف آسیایی بود. در فرانسه، پیشتر، کلژدوفرانس^۱، مدرسه زبان‌های زنده شرقی^۲ و فرهنگستان کتیبه‌ها و علوم ادبی^۳ در دل خود دارای حوزه‌های متعدد شرق‌شناسی بودند (Filliozat, 2003:1)، اما نیاز رسیدن به شناخت بیشتر در این حوزه‌ها و همزمان استفاده از منابع و امکانات موجود در شرق، گروهی از دانشمندان را بر آن داشت که برای مطالعه کشورهای آسیایی، انجمنی با هدف شرق‌شناسی ایجاد کنند. این امر در ۱۸۲۲م، در دوره‌ای مابین انقلاب اول و انقلاب دوم، در زمان سلطنت شارل دهم تحقق یافت و انجمن آسیایی در پاریس تأسیس شد، تاریخچه آغاز به کار انجمن آسیایی

¹ Collège de France

² École des Langues orientales vivantes

³ Académie des inscriptions et belles-lettres

را با تاریخچه آغاز شرق‌شناسی در فرانسه می‌توان یکی دانست (Filliozat et Fenet, 2011 :
(uuu x\$eeee d'ornniiii sme).

انجمن آسیایی فرانسه یکی از پیشگامان عرصه شرق‌شناسی در میان کشورهای اروپایی و
امریکا است، چرا که بلافاصله بعد از تأسیس، کشورهای دیگری همچون انگلستان (Royal
Asiatic Society، تأسیس ۱۸۲۴م)، امریکا (American Oriental Society، تأسیس ۱۸۲۴م)
و آلمان (Morgenländische Gesellschaft، تأسیس ۱۸۲۴م) نیز با همان سبک و سیاق
تأسیس شدند (Filliozat, 2003:1).

این انجمن، از ابتدای کار تا اکنون از طریق اقدامات متعددی، همچون جلسات منظم
ماهانه، چاپ و نشر آثار مرتبط با شرق و ایجاد کتابخانه، تلاش کرده به رسالت و مأموریت-
های اصلی خود با رویکردی علمی و چند رشته‌ای تحقق بخشد. با وجود اینکه در طول
فعالیت‌های قریب به دویست سال، از انقلاب‌ها و جنگ‌های متعددی عبور کرده‌است،
حداکثر چند جلسه انجمن در ۱۸۷۰م برگزار نشد، و در طول جنگ جهانی اول به طور
مرتب نشست‌ها و جلسات انجام می‌شدند و در جنگ جهانی دوم با وجود اینکه دولت
ویشی اصرار داشت برای برگزاری هر جلسه مجوز گرفته‌شود، رئیس انجمن آن دوره، پل
پلیو^۱، همواره از درخواست مجوز خودداری کرده و مخفیانه جلسات را برگزار می‌کرد؛ در
این جلسات، شرق‌شناسان در مورد فعالیت‌های خود صحبت کرده و مطالعات و
دستاوردهای خود را ارائه می‌دادند (Exposés scientifiques : Filliozat et Fenet, 2011) که
این امر تا به امروز همچنان ادامه دارد.

همزمان با تأسیس انجمن آسیایی، ارگان رسمی آن با نام Journal Asiatique یا «مجموعه
نتایج، عصاره‌ها و یادداشت‌های شرق‌شناسان مربوط به تاریخ، فلسفه، علوم ادبیات و زبان-
های مردمان شرقی»^۲، در ژوئیه ۱۸۲۲م، تحت نظارت شورای علمی انجمن آسیایی، در

¹ Paul Pelliot

² « Recueil de mémoires, d'extraits et de notices relatifs à l'histoire, à la philosophie, aux sciences, à la littérature et aux langues des peuples orientaux »

پاریس شروع به فعالیت کرد و تا کنون پایه‌پای انجمن، در جهت تحقق بخشیدن به مأموریت‌های تعریف شده انجمن، به نشر مطالعات در زمینه‌های مختلف شرق‌شناسی می‌پردازد که پژوهش‌های منتشر شده در آن نقش تعیین‌کننده‌ای در مطالعات بین‌المللی شرق‌شناسی دارد. این نشریه، از آغاز به کار تا به امروز که در دویست‌امین سال نشر قرار دارد، همانند انجمن در ساختار و قالب، تغییرات جزئی و اندکی داشته است و از شروع به کار، مقالات متعددی مرتبط با تاریخ و فرهنگ ایران در این نشریه منتشر شده است. مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که ایران در مطالعات دانشمندان انجمن چه جایگاهی داشته و این مطالعات با چه انگیزه‌هایی انجام شده است، همچنین در بازه زمانی صد ساله نخست فعالیت انجمن، اولویت‌ها و تمرکز مطالعاتی ایران‌شناسان انجمن عمدتاً بر روی چه مطالبی بوده و چه افرادی اعم از ایرانی و فرانسوی، در برهه زمانی ذکر شده، با انجمن ارتباط داشته‌اند.

پیشینه پژوهش

مهمترین اثری که در این زمینه انجام شده است «کتاب صدمین سال انجمن آسیایی (۱۹۲۲-۱۸۲۲)، تاریخچه انجمن آسیایی»^۱ است. فصل اول این کتاب، که توسط لوئی فینو^۲ نوشته شده، به طور مفصل به چگونگی شکل‌گیری انجمن و ساختار و تشکیلات آن پرداخته است. فصل دوم نگاهی به حوزه‌های مطالعاتی انجمن در صد سال نخست داشته که هر کدام از آنها توسط نویسندگان متخصص و مرتبط با آن حوزه‌ها نوشته شده‌اند. مطالعات مرتبط با زبان‌های باستانی ایرانی و همچنین ایران‌شناسان این حوزه، در طول صد سال فعالیت انجمن آسیایی توسط آنتوان میه^۳ نوشته شده است.

^۱ *Le livre du centenaire (1822-1922) de la Société Asiatique. Historique de la Société Asiatique*

^۲ Louis Finot

^۳ Antoine Meillet

طهمورث ساجدی صبا در صفحه ۱۵۲ و ۱۶۶ کتاب «تاریخ ایران‌شناسی در فرانسه» اشاره‌ای مختصر به تأسیس این انجمن داشته و تاریخ انتشار ژورنال را ۱۸۲۳ م مطرح می‌کند که با توجه به وجود اولین شماره مجله که در روی آن ژوئیه ۱۸۲۲ م درج شده است گمان می‌رود اشتباهی در چاپ صورت گرفته باشد و در صفحه ۱۶۶ همین کتاب از قول ژول مول یکی از نویسندگان و سردبیر وقت مجله توضیحی مختصر در مورد گرایش‌های حاکم بر مطالعات این نشریه می‌آورد. به دلیل معتبر بودن مقالات منتشر شده در نشریه آسیایی، برخی از پژوهشگران در آثار خود صرفاً به مقالات این نشریه ارجاع داده‌اند و تا کنون پژوهشی در زمینه مطالعات ایرانی نشریه و انجمن آسیایی انجام نشده است.

تأسیس انجمن آسیایی

انجمن آسیایی همزمان با اکتشافات و نگاه جدید به علوم مختلف در اوائل قرن نوزدهم شروع به کار کرد. صرفنظر از دیدگاه علمی پایه‌گذاران آن، حامیان و پشتیبانان اصلی این انجمن که بعضاً مناصب سیاسی و حکومتی نیز داشتند، همچون دوک اورلئان^۱، ریشلیو^۲، ... اغلب از قشر فرهیخته، اشراف‌زاده و متمول آن روزگار بودند و جالب اینکه در آن زمان به درستی ارزش و منفعت این انجمن را برای کشور خود دریافته بودند که همین امر موجب سرمایه‌گذاری اولیه در برپا شدن انجمن شده بود. این اهمیت را می‌توان در رویکرد دوک اورلئان دید که هشت سال بعد از تأسیس انجمن، پادشاه فرانسه می‌شود و همچنان به حمایت معنوی و مادی خود ادامه می‌دهد. در طول صد سال نخست فعالیت انجمن، اعضای آن، دوره‌های پرتنش سیاسی بسیاری به خود دیده‌اند، اما این تنش‌ها خللی در کار علمی انجمن وارد نکرده و نه تنها لوئی فیلیپ بلکه تمام پادشاهان و حکومت‌های بعدی این انجمن را در کنف حمایت خود قرار داده‌اند و از پشتیبانی‌های مادی و معنوی دریغ نکرده‌اند. اما انجمن نیز صرفنظر از نوع حکومت، بدون هیچ گونه تأثیرپذیری از

¹ Duc d'Orléans

² Armand Jean du Plessis de Richelieu

اما در کنار فعالیت‌های علمی مربوط به شناخت پیشینه سرزمین‌های شرقی، انجمن همواره توجه ویژه‌ای نیز به شناخت جامعه معاصر این سرزمین‌ها داشته است. در واقع می‌توان گفت بررسی موقعیت‌های سیاسی و حکومتی مناطق شرقی از جمله ایران برای مستشرقین اهمیت فراوانی داشته و علیرغم آنکه در مأموریت انجمن ذکر نشده بود اما انعکاس این مهم در ارگان رسمی انجمن وجود داشته است. به طور مثال در مجموعه دوم نشریه، به مدت ده سال در اولین مقاله دفاتر ماه ژانویه، فهرستی از حکام آسیایی و آفریقایی منتشر شد.

علاوه بر این، گزارش‌های علمی از سفرهای مباحثان نظامی و یا مأموران سیاسی فرستاده شده به آن مناطق و توجه ویژه به سفرنامه‌های تازه منتشر شده، نشان‌دهنده اهمیت آگاهی و اطلاع از وضعیت فعلی سرزمین‌های شرقی در نزد مستشرقین فرانسوی بود که در کنار شناخت موقعیت سیاسی و یا اجتماعی همچون شرایط زیستی، فرهنگ و آداب و رسوم و موقعیت اقتصادی، اطلاعات گسترده‌ای نیز در مورد آثار باستانی، کتیبه‌ها، نسخ خطی و ... بدست می‌آوردند. به طور مثال، ادوارد شولتز^۱ در نامه‌ای^۲، که در دو مقاله مجزا منتشر شد (Schulz, 1828, t.1 : 68-84 , 125-138)، از وضعیت اقامت خود در مناطق آسیایی از جمله ایران گزارش داد و در دفتری دیگر، در مورد کتیبه‌های هخامنشی شهر وان^۳ مطالبی را بیان کرد (Schulz, 1840, t.9 : 257-323) و یا نامه باربیه دومنار^۴، وابسته سفارت فرانسه در ایران، که در آن، به طور مختصر اوضاع فرهنگی ایران را معرفی کرد و همچنین فهرستی از نسخ خطی که بدست آورده بود را منتشر کرد (Barbier de Meynard, 1856, t.7 : 267-271)؛ که این نوشته‌ها برای درک تاریخ سیاسی و اجتماعی آن دوره قابل بررسی است.

^۱ Friedrich Eduard Schulz

^۲ *Extraits des lettres de M. Schulz pendant son séjour à Constantinople et à Arzroum*

^۳ *Mémoire sur le lac de Van et ses environs*

^۴ Barbier de Meynard

نشریه آسیایی؛ ارگان رسمی انجمن آسیایی

نشریه آسیایی که از همان ابتدا انعکاس دهنده اهداف و تفکرات انجمن بوده، تا به امروز همچنان در کنار انجمن بوده و منتشر می‌شود. این مجله، در صد سال نخست انتشار در سیزده مجموعه، که این مجموعه‌ها از ۱۸۳۳ تا ۱۹۲۲م در بازه ۱۰ ساله بودند، ارائه شد و در این دوره صد ساله، شرق‌شناسان مختلفی به عنوان سردبیر در نشریه فعالیت کرده‌اند که هر کدام با تعهد، سال‌ها (حداقل ۱۰ سال و حداکثر ۲۶ سال) فعالیت داشتند و هر کدام در ساختار و محتوای آن تغییرات عمده و ثمربخشی را ایجاد کردند. بیشتر سردبیران در این بازه صد ساله از ایران‌شناسان برجسته فرانسوی بودند و نکته قابل توجه اینکه اغلب تا پایان عمر در سمت خود باقی ماندند. در جدول زیر نام سردبیران و مدت زمان حضورشان در صد سال نخست نشریه آمده است:

نام سردبیر	مدت زمان حضور به عنوان سردبیر
آنتوان ژان سن مارتن ^۱ (۱۷۹۱-۱۸۳۲)	(۱۸۳۲-۱۸۲۲) به مدت ۱۰ سال
ژان باتیست آندره گرانژه دولاگرانژ ^۲ (۱۷۹۰-۱۸۵۹)	(۱۸۳۲-۱۸۵۸) به مدت ۲۶ سال
ژول مول ^۳ (۱۸۰۰-۱۸۷۶)	(۱۸۵۸-۱۸۷۶) به مدت ۱۸ سال
شارل باریه دومنار (۱۸۲۶-۱۹۰۸)	(۱۸۷۶-۱۸۹۲) به مدت ۱۶ سال
روبان دووال ^۴ (۱۸۳۶-۱۹۱۱)	(۱۸۹۲-۱۹۰۸) به مدت ۱۶ سال
لوئی فینو (۱۸۶۴-۱۹۳۵)	(۱۹۰۸-۱۹۲۰) به مدت ۱۲ سال
گابریل فراند ^۵ (۱۸۶۴-۱۹۳۵)	(۱۹۲۰-۱۹۳۵) به مدت ۱۵ سال
نام سردبیران و مدت زمان حضور آنان به عنوان سردبیر	

^۱ Antoine-Jean Saint-Martin

^۲ Jean-Baptiste-André Grangeret de Lagrange

^۳ Jules Mohl

^۴ Rubens Duval

^۵ Gabriel Ferrand

از ابتدای کار، یکی از سیاست‌های اصلی نشریه، نقد ادبی کتاب‌های تازه منتشر شده است که این بخش در دوره‌های مختلف با نام‌های مختلفی همچون «نقد ادبی»^۱، «کتاب‌شناسی»^۲ و یا «گزارش»^۳ منتشر شد. در این قسمت، کتاب‌های مرتبط با مطالعات شرق معرفی شده و بخش‌های مختلف کتاب بررسی می‌شد، و گاهی خلاصه‌ای از فصل‌های مختلف کتاب مورد بررسی، ارائه می‌شد و در انتها نویسنده نقد ادبی، نظر خود را در مورد درست یا نادرست بودن اطلاعات بیان می‌کرد و اشتباهات مفهومی و یا حتی اشتباهات تایپی را متذکر می‌شد.

با وجود اینکه مدارس و مؤسسات آموزش زبان‌های شرقی از قرن هفدهم در فرانسه به منظور پرورش مترجمان و فرستادگان سیاسی شروع به کار کرده بودند و آثار شرقی بویژه در زمینه ادبیات کم و بیش ترجمه شده بودند (ساجدی، ۱۳۹۴ : ۵۸۲)، اما در آغاز قرن نوزدهم، همزمان با شروع کار انجمن و علمی‌تر شدن نگاه اروپاییان نسبت به جوامع شرقی، برای دانش و آگاهی بیشتر نسبت به سرزمین‌های شرقی، عمده‌ترین فعالیت‌های شرق-شناسان انجمن، ترجمه آثار و نوشته‌های شرقی بود، اما به مرور زمان و با شناخت بیشتر و درگیر شدن با دیگر حوزه‌های مطالعاتی، کم‌کم میزان ترجمه‌ها سیر نزولی یافت. بخش مقالات همواره جایگاه اصلی در نشریه داشته است. در دوره‌های نخست نشریه، نامه‌های خطاب به سردبیر، به اعضای انجمن و یا نویسندگان مقالات شماره‌های قبل به قدری دارای اهمیت بود که در بخش مقالات منتشر می‌شدند، اما در اواخر صد سال نخست این امر به مراتب کمتر شد و نامه‌ها عموماً در بخش‌های دیگر از جمله اخبار منتشر می‌شدند. علیرغم اینکه بخش مقالات از مهمترین بخش‌های نشریه بود، اما از دوره‌ای به بعد تعداد مقالات نیز سیر نزولی پیدا کرد و در سیزده سال آخر آنچه که نمود بیشتری در مجله داشت میزان معرفی کتاب تحت عنوان «گزارش» بود. اما آنچه که می‌تواند در بررسی

¹ Critique littéraire

² Bibliographie

³ Comptes rendus

۱۳۴ پژوهش‌نامه فرهنگ و زبان‌های باستانی، سال دوم شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

روند ایران‌شناسی کمک‌کند، نه تنها مقالات و یادداشت‌های منتشره در نشریه، بلکه انتشار نام آثار اهدا شده به انجمن و یا معرفی کتاب‌های جدید در زمینه شرق‌شناسی بود. این امر موجب آشنایی با فعالیت‌های نه تنها ایران‌شناسان فرانسوی بلکه ایران‌شناسان کشورهای دیگر می‌شد.

مرتب با ایران	مقدار کل	نوع مطلب
۲۳۸	۱۳۲۰	Mémoires (مقالات)
۵	۳۳	Mémoires: Lettre (مقالات در قالب نامه)
۱۸	۶۷	Mémoires: Traduit (مقالات در قالب ترجمه)
۲۱۵	۱۲۲۰	Mémoires (دیگر)

مجموع مقالات نشریه آسیایی پنجاه سال اول (۱۸۲۲-۱۸۷۲م)

مرتب با ایران	مقدار کل	نوع مطلب
۱۰۰	۹۳۸	Mémoires (مقالات)
۰	۰	Mémoires: Lettre (مقالات در قالب نامه)
۰	۰	Mémoires: Traduit (مقالات در قالب ترجمه)

مجموع مقالات نشریه آسیایی پنجاه سال دوم (۱۸۷۳-۱۹۲۲م)

در خلال همین معرفی‌ها، فعالیت‌های پارسیان هند مشخص می‌شود، که تقریباً از اواسط قرن نوزدهم، شروع به مطالعه و نشر آثار مرتبط با دین خود کرده و به محققان اروپایی در زمینه‌های مختلف علمی از جمله زبان‌شناسی و تاریخ کمک شایانی کرده‌اند، به طوریکه ژول مول در معرفی یکی از آثار پارسیان هند چنین می‌گوید: «باعث خرسندی است که عطر و بوی مطالعه را می‌توان در میان پارسیان مشاهده کرد و برای ارتباط با محققان اروپایی آنها را ترغیب کرد که به انگلیسی بنویسند.» (Mohl, 1863, t.1 : 92) و یا آنتوان

میه این تلاش را ناشی از تعصب و غیرت آنها در مطالعه کتاب‌های مذهبی خود می‌دانست (Meillet, 1910, t.15 : 377).

مطالعات و مکاتب ایران‌شناسی انجمن آسیایی

مطالعات ایرانی از همان ابتدای کار همواره مورد توجه انجمن بوده‌است و در حدود هفتاد سال نخست فعالیت انجمن، ایران همواره در رتبه نخست و یا رتبه دوم مطالعات شرق-شناسی قرار داشت، اما اواخر قرن نوزدهم، به دنبال رقابت فرانسه با انگلستان در استعمار کشورهای شرقی، رویکرد مطالعاتی شرق‌شناسی این کشور به سمت و سوی دیگری سوق پیدا کرد و مطالعات مرتبط با ایران در سال‌های آخر کمتر شد.

با وجود اینکه آغاز شناخت ایران در فرانسه از قرن هفدهم با زبان‌های ایرانی و ادبیات فارسی بود، اما در قرن هجدهم با ترجمه زند-اوستا توسط آنکتیل دوپرون^۱، فیلولوژی نیز به حوزه ایران‌شناسی راه یافت (میراحمدی، ۱۳۹۵: ۵۹) و در آغاز قرن نوزدهم، با علمی‌تر شدن دیدگاه ایران‌شناسان فرانسوی حوزه‌های مطالعاتی دیگری همچون تاریخ و باستان-شناسی نیز به مطالعات ایرانی انجمن آسیایی پیوست و در اواخر سده اول، بخش‌های فلسفه و عرفان نیز بدانها افزوده شد.

مکتب فیلولوژی که سنگ بنای آن در قرن هجدهم گذاشته شده بود، در میان ایران-شناسان فرانسوی جایگاه ویژه‌ای داشت. توجه به خط و زبان‌های باستانی ایرانی، زبان‌های ایرانی میانه و در دوره‌های آغازین قرن بیستم توجه به لهجه‌ها و گویش‌ها از شاخه‌های اصلی فیلولوژی بود و در هر دوره متخصصان و ایران‌شناسان در یکی از این زمینه‌ها فعالیت داشته‌اند. همانطور که پیشتر گفته شد، در بخش مطالعات ایرانی کتاب *صدمین سال تاسیس انجمن*، آنتوان میه، در فصلی به مطالعات زبان‌های باستانی ایران و دانشمندان و ایران‌شناسان این حوزه پرداخته است که این امر به نوعی نشان‌دهنده آن است که فیلولوژی

¹ Anquetil Duperron

زبان‌های باستانی رکن اصلی مطالعات ایرانی در انجمن آسیایی بوده‌است. از سویی دیگر باستان‌شناسی نیز، به دلیل سروکار داشتن با کتیبه‌ها و سنگ‌نوشته‌ها، تأثیر عمده‌ای در پویایی این حوزه مطالعاتی داشته است.

در یک قرن تأسیس انجمن آسیایی، در حوزه دانش ایران‌شناسی در دیدگاه اعضای انجمن نکته‌ای مغفول مانده، بدین صورت که تمام کتاب‌هایی که ایرانیان به زبان عربی نوشته شده بودند، صرفنظر از اینکه نویسنده کتاب متعلق به کدام ناحیه جغرافیایی است، جزئی از مطالعات عرب پنداشته شده‌است. همچون مقاله «علم جبر در نزد مسلمانان»^۱ از سدیو^۲ که خوارزمی را ریاضیدانی عرب معرفی کرده (Sédillot, 1853, t.2 : 323-356) و یا کلمان موله^۳، در رساله‌ای در مورد کانی‌شناسی مسلمانان^۴، به متونی از ابوریحان بیرونی که به زبان عربی نوشته بود، اشاره داشته‌است (Clément-Mullet, 1868, t.11 : 5-81, 109-253, 502-522).

توجه به ایران معاصر

با بررسی محتوای نشریه در طول صد سال نخست انجمن، می‌توان دریافت که شرق-شناسان فرانسوی به اتفاقات و جنبش‌های مختلف در ایران توجه داشته‌اند. از جمله این موارد می‌توان به جنبش مذهبی شیخیه (Huart, 1913, t.2 : 384-385, 699-700)، باییت (Mirza Kazem-Beg, 1866, t.7 : 329-384, 457-522; Mirza Kazem-Beg, 1866, t.8 : 196-) 252, 357-400, 473-507; Huart, 1887, t.10 : 133-144; Barbier de Meynard, 1892, t.20: 465-468; Huart, 1913, t.2 : 697-699; Huart, 1918, t.12 : 184-186) و بهائیت (Huart, 1909, t.13 : 309-311, Huart, 1914, t.3 : 184-186) اشاره کرد. در زمینه انقلاب مشروطه ایران مقاله مشخصی دیده نشده است اما کتاب‌های مختلفی در این زمینه معرفی شده‌اند و منتقدان در نشریه همزمان با معرفی آنها به این رویداد تاریخی پرداخته‌اند (Huart, 1909, t.13 : 311-312; Huart, 1911, t.17 : 151-152).

¹ *De l'algèbre chez les Arabes*

² Pierre-Louis-Eugène-Amélie Sédillot

³ Clément-Mullet

⁴ *Essai sur la minéralogie arabe*

همچنین شناخت اقوام ایرانی به ویژه کردها، از مواردی بود که شرق‌شناسان انجمن به آن توجه داشتند. اولین مقاله در این زمینه، در ۱۸۲۶م، توسط ولکوف^۱ در ارتباط با شرف-نامه^۲ بدلیسی منتشر شد (Wolkow, 1826, t.8 : 291-298). از دیگر جنبه‌های مطالعاتی پیرامون این قوم، می‌توان به بررسی مذاهب مختلف در نواحی کردنشین، گویش و لهجه‌ها و جغرافیای تاریخی کردستان اشاره کرد (Chodzko, 1857, t.9 : 297-356; Jaba, 1859, t.14 : 153-166; Gilbert, 1873, t.2 : 393-395; Huart, 1895, t.5 : 86-109; Scher, 1910, t.15 : 119-140).

ایران‌شناسان فرانسوی انجمن

در ۱۶۶۹م. به فرمان کلیر^۳، وزیر امور خارجه لوئی چهاردهم، به منظور تربیت منشیان و سفرای کشورهای شرقی مدرسه‌ای با عنوان «مدرسه جوانان زبان»^۴ تأسیس شد، این مدرسه در کنار کلژدوفرانس و فرهنگستان کتیبه‌ها و علوم ادبی، آموزش را در زمینه زبان‌های شرقی آغاز کرد (اورکاد، ۱۳۷۰ : ۲۴). اواخر قرن هجدهم انقلاب کبیر فرانسه به وقوع پیوست و یک سال پس از پیروزی این انقلاب، لویی لانگلس^۵ از نخستین ایران‌شناسان فرانسوی، درخواست تأسیس «مدرسه زبان‌های شرقی» تحت لایحه‌ای به مجلس انقلابی ارائه داد و در ۱۷۹۵م. این مدرسه در کتابخانه سلطنتی شروع به کار کرد (ساجدی، ۱۳۸۷ : ۹۴-۹۵). در این مدرسه شرق‌شناسان برجسته‌ای پرورش یافتند که بیشتر آنها در همین مدرسه و یا کلژدوفرانس زبان‌های شرقی را آموزش می‌دادند. ایران‌شناسان صاحب کرسی در کلژدوفرانس و مدرسه زبان‌های شرقی، که تعداد آنان زیاد نبوده‌است، به جز لانگلس، همگی از اعضای اصلی انجمن آسیایی بودند که برخی در دوره‌ای ریاست انجمن را برعهده داشته و برخی سردبیر نشریه بوده‌اند. نام این ایران‌شناسان در جدول زیر قرار دارد. البته انجمن نیز توجهاتی به دوره‌های آموزشی این مؤسسات داشت و در

¹ Wolkow

² Notice sur l'ouvrage persan, intitulé Scheref-Nâmé (شرف‌نامه)

³ Colbert

⁴ Ecole de Jeunes de Langues

⁵ Louis-Mathieu Langlès

۱۳۸ پژوهش‌نامه فرهنگ و زبان‌های باستانی، سال دوم شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

دفاتر مختلف، آگهی‌های کلاس‌های زبان‌های شرقی، از جمله فارسی در نشریه منتشر می‌شد (JA, 1823, t.3 : 380; 1824, t.5 : 384; 1908, t.12 : 509).

نام ایران‌شناس	انجمن آسیایی	صاحب کرسی زبان فارسی (کلژدوفرانس)	صاحب کرسی زبان فارسی (مدرسه زبان‌های شرقی)
سیلوستر دوساسی ^۱	رئیس انجمن از ۱۸۲۹-۱۸۲۲ ۱۸۳۲-۱۸۳۴	۱۸۰۶-۱۸۳۴	-
آنتوان دوشزی ^۲	عضو انجمن	-	۱۸۲۴-۱۸۳۲
امده ژوبر ^۳	رئیس انجمن ۱۸۴۷-۱۸۳۴	۱۸۳۸-۱۸۴۷	-
اتین مارک کترمر ^۴	عضو انجمن	-	۱۸۳۲-۱۸۵۷
ژول مول	رئیس انجمن ۱۸۷۶-۱۸۶۷ سر دبیر نشریه ۱۸۷۶-۱۸۵۸	۱۸۵۰-۱۸۷۶	-
شارل شفر ^۵	عضو انجمن	-	۱۸۵۷-۱۸۹۸
گارسن دوتاسی ^۶	رئیس انجمن ۱۸۷۸-۱۸۷۶	در نبود امده ژوبر	-
باربیه دومنار	رئیس انجمن ۱۸۹۲-۱۸۸۴ سر دبیر نشریه ۱۸۹۲-۱۸۷۶	۱۸۷۶-۱۸۸۵	-
ژام دارمستتر ^۷	عضو انجمن	۱۸۸۵-۱۸۹۴	-
کلمان هوار ^۸	عضو انجمن	-	۱۸۹۸-۱۹۲۶
اعضای صاحب کرسی انجمن آسیایی			

برخی دیگر از اعضای انجمن که محقق و ایران‌شناس نیز محسوب می‌شدند، مباشران نظامی، سفرا و مترجمین وابسته به حکومت بودند. به طور مثال امده ژوبر که در برهه‌ای ریاست انجمن را نیز برعهده داشت، مترجم و منشی ناپلئون بود که در ۱۸۰۵م. سفری

¹ Silvestre de Sacy

² Antoine –Léonard Chézy

³ Amédée Jaubert

⁴ Etienne-Marc Quatemère

⁵ Charles Schefer

⁶ Garcin de Tassy

⁷ James Darmesteter

⁸ Clément Huart

به ایران داشته و نامه‌ای از فتحعلیشاه به ناپلئون رسانده بود. از دیگر ایران‌شناسان وابسته به حکومت، می‌توان از ژوزف ژوانن^۱، آلبرت کازیمیرسکی^۲، شارل شفر، لویی-آلفونس دنیل نیکلا،^۳ ژوزف-آرتور دوگوبینو^۴، باریه دومنار و هانری فرته^۵ نام برد. اما فارغ از صاحب کرسی و یا مباشر سیاسی بودن، ایران‌شناسان بسیاری نیز بودند که با انجمن همکاری کرده و فعالیت‌ها و آثار آنها در نشریه منتشر می‌شد.

اعضای ایرانی انجمن آسیایی

بنابر گزارش‌هایی که در نشریه منتشر شده خصوصاً آنچه که در بخش اخبار آورده شده، پیداست که ارتباط ایران همواره با غرب برقرار بوده است. سوای مناسبات سیاسی ایران با کشور فرانسه که در دوران قاجار در برهه‌های مختلف دستخوش تغییراتی شد، در میان ایرانیان اهل فرهنگ و ادب این ارتباط همواره به صورت دو طرفه وجود داشته و شواهد متعددی در نشریه ثابت کننده این مدعاست.

در سال‌های نخست تأسیس انجمن نام دو ایرانی، میرزا صالح شیرازی (از ۱۸۲۲م تا ۱۸۳۷م) در میان اعضای خارجی^۶ و نام میرزا اسماعیل شیرازی (از ۱۸۲۵م تا ۱۸۳۷م) در میان مشترکان^۷ انجمن قرار دارد. در سال‌های بعدی در گزارش‌های مرتبط با اعضای انجمن، اسامی ایرانیانی که در ادامه می‌آید به عنوان مشترکان انجمن معرفی شدند: عبدالله خان «نائب اول سفارت ایران» (از ۱۸۶۸ تا ۱۸۷۱م)، میرزا یوسف‌خان مشیرالدوله با عنوان «شارژ دافر (کاردار) ایران در پاریس» (۱۸۶۹ تا ۱۸۷۱م)، نریمان‌خان (از ۱۸۶۸ تا ۱۸۷۷م) و در آخر محمدحسن خان صنیع‌الدوله (از ۱۸۸۶ تا ۱۸۸۹م). همچنین

¹ Joseph Jouannin

² Albert Kazimirski de Biberstein

³ Louis Alphonse Daniel Nicolas

⁴ Joseph Arthur de Gobineau

⁵ Henri Ferté

⁶ Associé étrangère

⁷ Souscripteurs

گزارش‌های منتشر شده‌ای مانند چاپ نسخه‌ای از کتاب گلستان سعدی در تبریز (JA, 1822, t.1 : 185) و یا ترجمه نامه عباس‌میرزا مبنی بر تأسیس مدرسه‌ای در تبریز (Desbassayns de Richemont, 1825, t.7 : 252) نشان‌دهنده این ارتباطات دو طرفه است. اما برخی از این ارتباطات بیشتر از اینکه به نفع ایران باشد به نفع فرانسویان و در جهت غنای کتابخانه‌ها و موزه‌های آنها بوده است چرا که تعدادی از ایران‌شناسان فرانسوی در ایران دوستانی داشتند که برایشان نسخ خطی و کتاب‌های نایاب تهیه کرده و ارسال می‌کردند به طور مثال در نامه^۱ شارل شفر به دفرمری^۲ که در سال ۱۸۵۱م. در نشریه منتشر شد، وی نام افراد ایرانی که در تهیه نسخ خطی به وی کمک کرده‌اند را آورده است (Schefer, 1851, t.17 : 102-104).

نتیجه‌گیری

انجمن آسیایی پاریس، از پیشگامان شرق‌شناسی علمی در اروپا، به همت جمعی از دانشمندان و با حمایت بزرگان سیاسی آن عصر، در اوائل قرن نوزدهم تأسیس شد. از مهمترین عوامل بقا و ادامه حیات انجمن تا عصر حاضر را می‌توان پشتیبانی جریان‌های قدرتمند سیاسی در ادوار مختلف و پایبندی اعضای آن به رسالت‌های اصلی و اولیه انجمن دانست. همچنین ارتباط با مؤسسات علمی، چاپ و نشر آثار مرتبط با شرق‌شناسی و هزینه کردن در جهت غنای آثار و نسخ خطی کتابخانه انجمن، از جمله دلایل پویایی انجمن تا به این زمان است. همگام با تأسیس انجمن، ارگان رسمی آن، نشریه آسیایی، نیز منتشر شد که انعکاس دهنده مطالعات و پژوهش‌های شرق‌شناسان بود. چهار تن - سن‌مارتن، گرانژه دولاکرانژ، مول، باربیه دو منار - از شش سردبیر نشریه، در بازه صدساله مورد بررسی،

^۱ در این نامه از میرزا، مأمور سابق در فرانسه نام برده شده است، از آنجایی که تاریخ نامه مربوط به سال ۱۸۵۰م است، فرستاده ایران در فرانسه که به این تاریخ نزدیک باشد میرزا محمدعلی خان شیرازی است.

^۲ Charles Defrémery

ایران‌شناسان برجسته عصر خود بودند که بنا به رویکرد علمی و مطالعاتی خود ساختار و محتوی نشریه را در طول مدت فعالیت خود بهبود بخشیدند.

با تحلیل کمی و کیفی و بررسی مقالات منتشر شده در نشریه آسیایی می‌توان جایگاه ایران را از ابتدا در نزد شرق‌شناسان انجمن مشخص کرد، بدین صورت که ایران‌شناسی از همان شروع به کار انجمن مورد توجه پژوهشگران انجمن بوده است. برآیند بررسی کارنامه ایران‌شناسی انجمن آسیایی نشان دهنده آن است که رویکرد اصلی انجمن بیشتر در زمینه‌های فرهنگی، تاریخی به ویژه فیلولوژی و زبان‌های باستانی بوده است. بر اساس مطالب منتشر شده در نشریه، می‌توان دریافت که ایران‌شناسان انجمن با ایرانیان روابطی توأم با احترام داشتند و ایرانیان را، صرفنظر از آنکه در زمینه‌های علمی با آنها همکاری کرده و یا در یافتن نسخ خطی و دست‌نوشته‌ها یاری رسانده‌اند، دوستان خود می‌نامیدند. در ذیل مطالعات مرتبط با ایران، همچنین می‌توان نام مباحثان نظامی و وابستگان دیپلماتیک فرانسوی در ایران را، که مطالعات و یافته‌ها خود را در نشریه منتشر می‌کردند، دید، بنابراین این امر را نیز می‌توان دریافت که شرق‌شناسان انجمن، فارغ از درجات سیاسی یا علمی و فارغ از جریانات سیاسی داخلی و یا خارجی، در بازه مطالعاتی ذکر شده، ضمن تعهد به کشور خود، همواره در تحقق بخشیدن رسالت اصلی انجمن، یعنی توسعه و نشر در جهت اعتلای علمی انجمن، تلاش می‌کردند. لازم به ذکر است نتیجه حاضر منطبق با داده‌های استخراج شده از نشریه آسیایی بوده و صرفاً مرتبط با شرق-شناسان و ایران‌شناسان انجمن آسیایی پاریس است.

کتابنامه

اورکاد، برنارد (۱۳۷۰). «ایران‌شناسی در فرانسه (۱)»، ترجمه مرتضی اسعدی، نشر دانش، بهمن و اسفند، ش ۶۸، صص ۲۲-۳۰.

ساجدی، طهمورث (۱۳۸۷). *مجموعه مقالات ایران‌شناسی و خاورشناسی*، چاپ اول، تهران: امیرکبیر.

ساجدی، طهمورث (۱۳۸۹). *تاریخ ایران‌شناسی در فرانسه*، چاپ اول، تهران: سفیر اردهال.

ساجدی، طهمورث (۱۳۹۴). *تاریخ جامع ایران*، جلد هفدهم، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، ایران‌شناسی در فرانسه، چاپ دوم، صص ۶۰۳-۵۷۵، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.

میراحمدی، مریم (۱۳۹۵). *تاریخ تحولات ایران‌شناسی، پژوهشی در دوران اسلامی*، چاپ اول، تهران: طهوری.

_____. (1822). «Nouvelles», t.1, p.185.

_____. (1822). «Nouvelles : Ovvrggss uur l'Orinnt, uull iss en Aggltt erre ou ssss l'ieee anglaise», JA, t.1, 63-64, 187-191, 124-128.

_____. (1822). «Nouvelles : Ovvrggss uur l'Orinnt, uull iss en Allmnggee», JA, t.1, 377-380.

_____. (1823). «Nouvelles : Ovvrggss uur l'Orinnt, uull iss en Allmnggee», JA, t.2, pp.62-64 ; pp.127-128.

_____. (1823). «Bibliographie», JA, t.3, pp.62-64.

_____. (1823). «Nouvelles», JA, t.3, pp.380-381.

_____. (1824). «Nouvelles : Séance du 5 janvier 1824», JA, t.4, pp.52-54.

_____. (1824). «Nouvelles», JA, 1824, t.5, p. 384.

_____. (1826). «Nouvelles : Séance du 7 avril 1828», JA, 1825, t.9, p.317.

_____. (1830). «Bibliographie : Ouvrages Nouveaux», JA, 1830, t.5, pp.151-160.

_____. (1831). «Nouvelles et Mélanges : Séance du 6 juin 1831», JA, 1831, t.8, p.80.

_____. (1831). «Nouvelles et Mélanges : Séance du 1er août 1831», JA, t.8, p. 249-250.

_____. (1837). «Nouvelles et Mélanges : Séance du 8 septembre 1837», JA, 1837, t.4, p.294.

_____. (1886). «Nouvelles et Mélanges : Séance du 12 novembre 1886», JA, 1886, t.8, pp.537-538.

_____ (1908). « Nouvelles et Mélanges : Chronique », *JA*, 1908, t.12, pp.505-514.

Barbier de Meynard, Charles Adrien Casimir (1856). « Extrait d'une lettre adressée à M. Reinaud », *JA*, 1856, t.7, pp. 267-271.

Barbier de Meynard, Charles Adrien Casimir (1892). « Bibliographie : *A traveller's narrative*, etc. by Edward G. Brown. », *JA*, 1892, t.20, pp. 297-302.

Chodzko, Alexandre (1857). « Études philologiques sur la langue Kurde (Dialecte de Soléimanié) », *JA*, 1857, t.9, pp. 297-356.

Clément-Mullet, Jean-Jacques (1868). « Essai sur la minéralogie arabe », *JA*, 1868, t.11, pp.5-81 ; pp.109-253 ; pp.502-522.

Desbassayns de Richemont, Philippe Panon (1825). « Nouvelles : Séance du 3 octobre 1825 », *JA*, 1825, t.7, pp.253-255.

Filliozat, Pierre-Sylvain (2003) (Retrieved 21 Juin 2022), La Société asiatique, mémoire vivante de l'orientalisme français, https://www.clio.fr/BIBLIOTHEQUE/pdf/pdf_la_societe_asiatique_memoire_vivante_de_lorientalisme_francais.pdf.

Filliozat, Pierre-Sylvain ; Fenet, Annick (2011), Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Deux siècles d'orientalisme (Retrieved 11 Juin 2022), <https://www.aibl.fr/societe-asiatique/histoire/deux-siecles-d-orientalisme/?lang=fr>.

Finot, Louis et des Membres de la Société Asiatique (1922), *Le livre du centenaire (1822-1922) de la Société Asiatique. Historique de la Société Asiatique*, Paris : Geuthner.

Gilbert, T (1873). « Note sur les sectes dans le Kurdistan », *JA*, 1873, t.2, pp. 393-395.

Huart, Clément (1887). « Note sur trois ouvrages Bâbis », *JA*, 1887, t.10, pp.133-144.

Huart, Clément (1895). « La prière canonique musulmane, poème didactique en langue kurde », *JA*, 1895, t.5, pp. 86-109.

Huart, Clément (1909). « Comptes Rendus : Hippolyte Dreyfus. *Essai sur le béhâisme, son histoire, sa portée sociale* », *JA*, 1909, t.13, pp.309-311.

Huart, Clément (1909). « Comptes Rendus : Edward G.Brown, *A Brief Narrative of Recent Events in Persia* », *JA*, 1909, t.13, pp.311-312.

Huart, Clément (1911). « Comptes Rendus : Edward G.Brown. *The persian revolution of 1905-1909* », *JA*, 1911, t.17, pp.151-152.

- Huart, Clément (1913). « Comptes Rendus : A.-L.-M. Nicolas. *Le Chéikhisme, Fasc III : La Doctrine* », *JA*, 1913, t.2, pp.384-385.
- Huart, Clément (1913). « Comptes Rendus : A.-L.-M. Nicolas, Consul de France à Tauris. *Essai sur Le Chéikhisme. IV. La science de Dieu* », *JA*, 1913, t.2, pp.699-700.
- Huart, Clément (1913). « Comptes Rendus : *Seyyèd Ali Mohammed, dit le Bab, Le Béyan Persan*, traduit du persan par A.-L.-M. Nicolas, Consul de France à Tauris » *JA*, 1913, t.2, pp.697-699.
- Huart, Clément (1914). « Comptes Rendus : *Bahâou'llâh, L'Épître au Fils du Loup, traduction française* par Hippolyte Dreyfus » *JA*, 1914, t.3, pp.184-186.
- Huart, Clément (1918). « Comptes rendus: Edward G.Brown. *Materials for the Study of the Babi Religion* », *JA*, 1918, t.12, pp.465-468.
- Jaba, Auguste (1859). « Ballade Kurde, recueillie et traduit par M.A.Jaba », *JA*, 1859, t.14, pp. 153-166.
- Klaproth, Julius (1828). « Nouvelles et Mélanges : École orientale à Saint-Pétersbourg », *JA*, t.2, pp.306-308.
- Meillet, Antoine (1910). « Chronique et Notes bibliographiques », *JA*, 1910, t.15, p. 377.
- Mirza Kazem-Beg (1866). « Bab et les Babis ou le soulèvement politique et religieux en Perse, de 1845 à 1853 », *JA*, 1866, t.7, pp.329-384, pp.457-522.
- Mirza Kazem-Beg (1866). « Bab et les Babis ou, le soulèvement politique et religieux en Perse, de 1845 à 1853 », *JA*, 1866, t.8, pp. 196-252, pp.357- 400, pp.473-507.
- Mohl, Jules (1863). « Nouvelles et Mélanges: *On the origin and authenticity of the Arian family of languages , the Zendavesta and the Huzvaresh*, by Dhanjibha Framji », *JA*, 1863, t.1, pp.91-92.
- Schefer, Charles-Henri-Auguste (1851). « Extrait d'une lettre adressée à M. C. Defréremery », *JA*, 1851, t.17, pp.102-104.
- Scher, Addai (1910). « Episodes de l'histoire du Kurdistan », *JA*, 1910, t.15, pp.119-140.
- Sédillot, Charles-Emmanuel (1853). « De l'ill grrr e eez lss Areees », *JA*, 1853, t.2, pp.323-356.
- Schulz, Friedrich Eduard (1828). « Extraits des Lettres de M. Schulz, pendant son séjour à Constantinople et à Arzroum », *JA*, 1828, t.1, pp. 68-84; pp. 125-138.

ایران شناسی در فرانسه؛ بررسی مطالعات ایرانی انجمن ۱۴۵

Schulz, Friedrich Eduard (1840). « Sur le lac de Van et ses environs », *JA*, 1840, t.9, pp. 257-323.

Wolkow (1826). « Notice sur l'ouvrage persan, intitulé *Scheref-namé* (شرف نامه), accompagnée de quelques renseignements sur son auteur », *JA*, 1826, t.8, pp.291-298.

Iranian Studies in France; A review of Iranian Studies of the Asian Society of Paris (1822-1922)

Somayeh Hamidi*

Abstract

The present study is based on the history of Iranian studies of the Asian Society (La Société asiatique) of Paris between 1822 and 1922. For this purpose, first, the history of the establishment of the Society and its activities during the hundred years have been studied, and then the Iranian studies of the Society have been discussed, based on its official organ, the Asian Journal (Journal asiatique). According to the data extracted from this journal in the first hundred years of the Society, we can determine the position of Iran in the Oriental studies of Society from the very beginning, and the position of different scientific schools especially philology and ancient language. Also, the influence and scientific and cultural relations between Iranians and prominent French iranologists can be observed. Following these studies, other insights such as the motivations, concerns, and goals of the sponsors and the research priorities and missions defined by the Society have been obtained. Finally, by examining all these cases, it can be seen that during the period under review, the view of French iranologists towards Iran and Iranians has always been friendly and respectful. The present result does not include perceptions and opinions of European orientalist, and is only based on the researches of the iranologists of Asian Society.

Keywords: orientalism, iranology, Asian Society of Paris, Asian Journal of Paris, philology, ancient languages

* M.A. in Iranology, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: somayeh.hamidi@ut.ac.ir